

УДК [7.012:75.058]-043.83(Петриківка)

Корнієнко Анна Володимирівна,

*кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник
Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна,
e-mail: annavkornienko@ukr.net*

Поджаренко Анна Віталіївна,

*керівник гуртків КПНЗ «Центр дитячої та юнацької творчості»
Дніпровської міської ради, член Національної спілки народних
майстрів України, м. Дніпро, Україна,
e-mail: anna.podzharenko@gmail.com*

СТВОРЕННЯ ДЕКОРАТИВНОЇ КОМПОЗИЦІЇ В ТЕХНІЦІ ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС

У статті розглядаються особливості викладання петриківського розпису як одного з традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва українського народу в гуртках закладів позашкільної освіти. Наголошено на унікальності петриківського розпису у вирішенні завдань художнього й особистісного розвитку вихованців закладів позашкільної освіти. Розкрито основні аспекти методики навчання петриківського розпису на заняттях у гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти: організація і послідовність проведення занять, їх змістове наповнення, виготовлення інструментів для розпису, опанування учнями основних прийомів малювання, створення декоративної композиції.

Ключові слова: петриківський розпис, заклади позашкільної освіти, вихованці, методика навчання петриківського розпису, декоративна композиція.

Декоративно-ужиткове мистецтво, з-поміж інших видів народної творчості, є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадянського і духовного становлення учнів. Це зумовлено не тільки природою сприймання декоративно-ужиткового мистецтва, а й тим, що вже в шкільному віці ця діяльність стає однією з найдоступніших і емоційно захопливих форм творчості.

Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють вихованню в дітях культури сприйняття матеріального світу, формування естетичного ставлення до дійсності, допомагають краще пізнати інші види мистецтва, вчать цінувати й поважати працю. Саме в процесі занять у педагога є можливість встановити з дитиною емоційний контакт, емоційне спілкування. Цікавий зміст, багатство фантазії, яскраві художні образи привертають увагу дитини, дару-

ють їй радість і в той же час роблять на неї свій виховний вплив.

Одним із традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва українського народу, який освоюють вихованці в гуртках закладів позашкільної освіти, є петриківський розпис.

Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що проблема методики викладання в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва досліджувалася різними авторами. Так, у низці наукових робіт (Р. Береза, М. Гринюк, М. Гринюк, Г. Гуменюк, С. Зеленова, В. Косокова, О. Красовська, Р. Майборода, В. Мусієнко, В. Чорнобай та ін.) відображено важливі аспекти означеної проблеми та особливості використання в навчально-виховному процесі засобів народного мистецтва. Методичні аспекти організації навчально-виховного процесу в закладах позашкільної освіти розкрито в роботах О. Биковської, В. Вербицького, А. Корнієнко, О. Липецького, О. Литовченко, В. Мачуського, Т. Сущенко, Г. Пустовіта та ін.

Необхідними для роботи з дітьми старшого дошкільного віку є розроблені новітні альбоми, зокрема: «Учимося у майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо» (автори В. Рагозіна, Н. Очеретяна) [5, с. 19–24], де вихованці опрацьовують, окрім інших, і техніку петриківського розпису.

Метою нашої статті є розкриття окремих аспектів методики викладання петриківського розпису, а саме: організація і послідовність проведення занять, їх змістове наповнення, виготовлення інструментів для розпису, опанування учнями основних прийомів малювання, створення декоративної композиції.

Любов дитини до рідної землі починається з пізнання найближчого оточення і середовища свого побутування. Дитина змалечку набирається вражень та знань про навколишній світ, зокрема: про близьких людей, рідну домівку, землю, рідний край, Батьківщину. Саме тому формування інтересу до народних традицій, обрядів і звичаїв сприяє вихованню свідомого громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу.

Розпочинати цю роботу найкраще з ознайомлення дітей з тими речами, які вони можуть побачити вдома – за умови, що вони красиві, естетично оформлені чи виготовлені майстрами (наприклад, вишита серветка, тканий килимок, предмети народного одягу, іграшки тощо) і які викликають почуття краси, захопленості та інші позитивні емоції. Такими творами слід милуватися, їх необхідно обговорювати з дітьми під час сприймання.

Необхідно зазначити, що найбільший виховний вплив на учня здійснюють ті елементи культури, які дитина здатна зрозуміти, а згодом відобразити у практичній і творчій діяльності. На основі отриманих знань виникають нові емоції – пов'язані вже не лише з найближчим оточенням, а зі своїм народом, країною, що, у свою чергу, сприяє вихованню таких ціннісно-важливих якостей, як взаємоповага, працьовитість, повага до звичаїв і традицій, толерантність, тощо.

Відтворення культури, духовності починається з поглибленого вивчення її стародавніх традиційних і кращих сучасних надбань. Національна культура, національна символіка та народне мистецтво, яке належить до багатогранної загальнолюдської культури є органічними складовими цілісної системи української етнопедагогіки. Саме етнічний момент, що присутній в художніх промислах, допомагає вирізнити такі риси своєрідності народного мистецтва, завдяки яким новим поколінням передаються у спадок традиції, практичний досвід виконання виробів. Яскравим прикладом цього є петриківський розпис.

Звичайно, у ході уроків мистецтва у загальноосвітній школі учні мають можливість ознайомитися зі зразками петриківського розпису, вивчаючи твори відомих майстринь і майстрів, долучаючись до створення практичних робіт. Однак брак часу на уроці не дозволяє учням присвятити себе вивченню основ цього мистецтва, глибше познайомитися з традиціями і розвитком петриківського розпису, порівняти твори майстрів минулого і сучасності та випробувати свої здібності у практичній роботі, освоївши основні елементи цього розпису. Більші можливості у цьо-

му мають гуртки у закладах позашкільної освіти.

За змістом дитячої художньої творчості гуртки поділяються на ряд напрямків, які диференціюються тематикою роботи в них і віком учнів. Найбільш масовими є **гуртки декоративно-ужиткового мистецтва**, де в процесі роботи учні опановують не тільки спеціальні трудові уміння і навички у різних видах народних промислів, але й глибше пізнають історію свого народу, своєї нації, її культуру. Робота в гуртках може вестися з дітьми різних вікових категорій.

Рівень і строк опанування тим або іншим видом мистецтва залежить від віку дитини, її психофізіологічного розвитку, змісту освітньої програми тощо. Наприклад, відповідно до змісту **освітньої програми «Петриківський розпис»** (автор Корнієнко А. В.) [1] за 1 рік навчання (4 год. на тиждень), вихованці *опановують*: види декоративно-ужиткового мистецтва (петриківський розпис, лозоплетіння, писанкарство, кераміка тощо), техніки вимальовування на дерев'яній поверхні, історію виникнення петриківського розпису, основи кольорознавства, побудови композиції та види орнаментів, правила техніки безпеки та надання першої медичної допомоги; *мають вміти*: виготовляти пензлики з котячого хутра, вимальовувати прості елементи під різними кутами, комбінувати їх і поєднувати в композиції, створювати власні стилізовані елементи рослинного та анімалістичного жанрів, розміщувати композицію відповідної форми та зображувати її на заданій поверхні; *мають набути досвід*: створення власних композицій, виконання композицій перехідним мазком, розпису на дерев'яній поверхні.

З метою досягнення високих результатів у навчанні на перших заняттях необхідно *ознайомити вихованців із загальними відомостями про петриківський розпис як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва*. Відомо, що петриківський розпис – це українське декоративно-орнаментальне народне малярство, яке виникло на Дніпропетровщині в селищі Петриківка, звідки й походить його назва. Петриківський розпис відзначається особливою са-

мобутністю та водночас органічно продовжує народні традиції Придніпров'я, де розвинувся феноменально багатий пласт національної культури України.

Характерною рисою петриківського розпису є те, що весь малюнок ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу, декоративної тарілки. При цьому лінії стебел не перетинаються між собою, а багато елементів розпису (квіти, листки, ягоди тощо) мають силуетне зображення. Переважають рослинні візерунки, фантастичні, небувалі у природі форми квітів, в основі яких лежить уважне спостереження за місцевою флорою. Широке застосування в розпису мають мотиви садових і лугових квітів та ягід калини, полуниці, винограду. Характерним для візерунків є також зображення акантового листка, що його звать «папороттю», бутонів та перистого ажурного листа.

Іноколи квіти та ягоди поєднуються з птахами, ще рідше зустрічаються зображення тварин і людини дещо фантастичного вигляду. Традиційним для «петриківки» є жар-птах – міфічна істота, яка приносить щастя, з фантастичними візерунками по всьому тулубу, а не звичайний різнокольоровий птах.

У сяючій палітрі петриківського розпису, який базується на гармонійному поєднанні домінуючих кольорів спектру, ховається магічний образ сонячного світла. Не менш цікавою є й символіка розпису. Так, композиція букет-вазон – це одвічний образ квітучого дерева життя; листва (фриз) символізує нескінченність; квітка – вершина краси природи, її апогей; калина відображає дівочу вроду; мальва – прообраз козацької доблесті; дуб – вияв сили та мужності; зображення птаха – знак гармонії, світла, щастя; півник знаменує пробудження, від-родження; зозуля уособлює таємницю вічного плину часу.

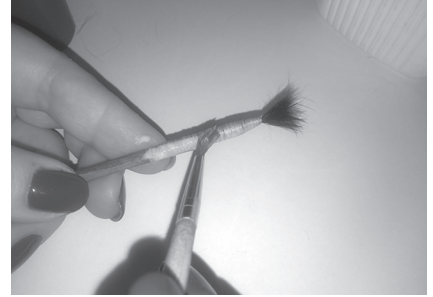
Важливим етапом роботи з вихованцями гуртка з петриківського розпису є *ознайомлення з інструментами, необхідними матеріалами та виготовлення пензлика з котячого хутра*. Початківцеві, який збирається вчитися малювати петриківський орнамент, потрібно мати цупкий папір (краще ватман або напівватман), кілька пензлів різних розмірів (саморобних котячих чи білячих, колон-

Фото 1. Матеріали для створення котячого пензлика

Фото 2, 3. Технологія створення котячого пензлика

кових акварельних), склянку для води, клей ПВА, невеличку порцелянову або пластмасову чашечку, палітру (або плоску тарілочку, що використовуватиметься як палітра), м'які художні акварельні фарби (краще в тубиках), а для деяких вправ можна використати гуаш та темперні фарби.

Важливе значення для опанування техніки петриківського розпису має пензлик з котячої шерсті. Кожен майстер виготовляє його самостійно. Такий пензлик складається з дерев'яного держальця і котячих шерстинок, які збирають у пучечок і туго прив'язують до держальця по колу, щоб шерстинки закрили з усіх боків загострений кінчик палички. Пензлики з котячого хутра добре набирають фарбу й легко підкоряються ледь помітному поруху руки під час малювання. Котячі шерстинки вистригають під лапками або на животику тварини, де шерсть найпухкіша. Пучечок для пензля набирається з двох-трьох вистригів.

Техніка виготовлення пензлика з котячого хутра

1. Держальце. Можна взяти держальце від пензлика, заточити його з одного боку у вигляді конуса, залишаючи на кінці кульку (фото 1).
2. Шерсть. Досить 2–3 вистригів котячих шерстинок. Кінчики шерстинок придавити пальцем, а з відрізаного боку зібрати шерстини за допомогою голки. Для цього вистриг розтягуємо в різні боки, накладаємо отримані пучечки один на одного і продовжуємо цю процедуру доти, поки шерстинки в пучку не складуть рівну лінію.
3. Коли держальце та шерсть підготовлені, конусоподібний кінчик дер-

жальця змащують густим клеєм ПВА і кладуть на середину вирівняного пучка шерстинок та акуратно обгортають пучок навколо кінчика держальця (фото 2). Потім беруть довгу нитку, роблять легеньку петельку й обережним рухом затягують, зафіксувавши таким чином пучечок. Далі пучечок змащують клеєм зверху над держальцем і туго обмотують ниткою. Нитку потрібно ще раз промастити клеєм (фото 3), дати висохнути, і якщо пензлик вийшов вдалий, – на нитку для міцності наносять лак (манікюрний або меблевий).

Наступним етапом роботи з вихованцями є *опанування елементів*, які можна *створювати пензлем з котячого хутра* – «зернятко», «похиле зернятко», «горішок».

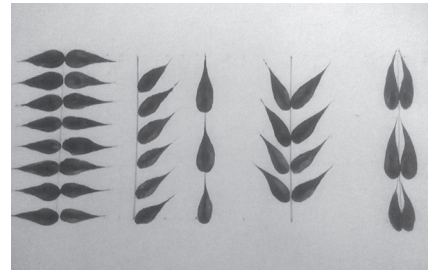
За допомогою пензля з котячої шерсті можна виконати ряд елементів, з яких саме і формуються шедеври петриківських майстрів. Цей інструмент створює особливу форму (зернятка або крапинки), тому інколи достатньо занурити його в фарбу і зробити на папері відтиск. Таким чином ми отримуємо елемент – «зернятко». Змінюючи його положення в просторі можна отримувати безліч різноманітних художніх мотивів (мал. 1).

Якщо розміщувати елемент «зернятко» по колу або по формі листочка, то можна отримувати різноманітні квіти та листя, які стануть композиційним центром малюнка (мал. 2, 3).

Оскільки для петриківського розпису, крім пензля з котячої шерсті, застосовується і пензлик з шерсті білки, то варто вихованців ознайомити з технікою малювання цим пензлем – особливо з технікою виконання перехідного мазка. Для освоєння техніки «перехідний

мазок» візьмемо за приклад основний елемент петриківського розпису – «цибульку».

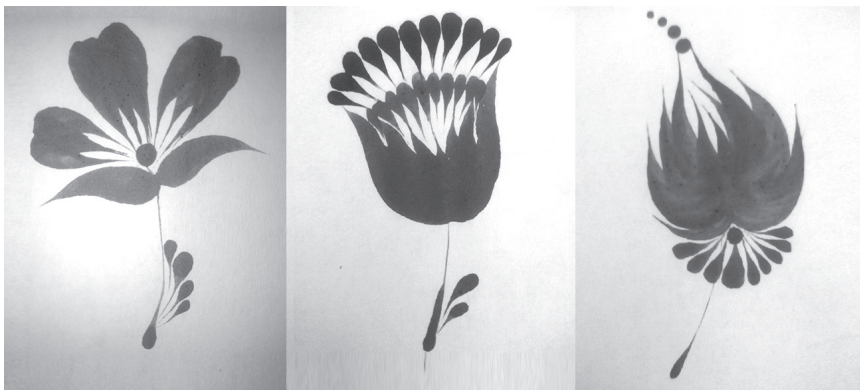
На пензлик набираємо багато жовтого кольору (першим завжди береться той колір, який є найсвітліший із двох обраних), потім кінчик пензлика занурюємо обережно в червоний колір. Тепер треба одним рухом руки обвести по контуру олівця півкола нашої майбутньої квітки, таким чином утворити одну пелюстку. Після чого знову набираємо на пензлик фарбу в тій же послідовності й обводимо другу частину нашого кола. І так продовжуємо, доки все

Мал. 1. Елемент петриківського розпису «зернятко»

Мал. 2. Малюнки квітів та листя пензлем з котячої шерсті

Мал. 3. Малюнки квітів пензлем з котячої шерсті

коло не буде заповнене жовто-червоними мазками. Квітка готова (мал. 4–7).

Надавши гуртківцям інформацію про петриківський розпис як один із видів декоративно-ужиткового мистецтва, виготовлення пензлика з котячої шерсті та ознайомивши їх із принципом малювання котячим та білячим пензлями, педагог пропонує намалювати композицію «Пізня осінь» за таким алгоритмом:

1. Організовуємо своє робоче місце і готуємо робочі інструменти.

2. На папері простим олівцем намечаємо кордони майбутньої композиції: відступаємо від кожного краю аркуша по декілька сантиметрів, креслимо рамочку. Малюємо композиційну лінію, зображуємо майбутні квіти у вигляді кола, а між ними намечаємо листочки. Крупніші елементи композиції розташовуємо ближче до центру (мал. 8, 9).

3. На палітрі за допомогою мастихіну розводимо фарби, додаючи до них клей та воду. Для квітів це буде жовта та чер-

вона, для листя – червона та зелена. Першими малюємо гілочки для основних елементів. Після цього вимальовуємо основні елементи (мал. 10, 11).

4. Переходимо до листя. На палітрі розводимо дві фарби – зелену та червону, а потім кінчик занурюємо в зелену. Перший мазок проводимо посередині листочка згори вниз. Потім знову набираємо фарби в тій самій комбінації і робимо мазки навкоси до середнього. Так виконуємо всі листочки (мал. 12).

5. Після того як основні елементи намальовано, виконуємо додаткові елементи: траву, ягідки тощо. Робота готова (мал. 13).

6. Коли робота остаточно висохне, її можна оформити в рамку. Запропонувати учням влаштувати виставку, обговорити, проаналізувати вироби.

Таким чином, організовані за такою формою заняття не тільки сприяють творчому розвитку особистості, а є надійною основою формування у

вихованців національної самосвідомості, відчуття єдності з українським народом, готовності до використання скарбниці рідної культури, ідейно-естетичних традицій свого народу, сприяє поглибленню духовності. Заклади позашкільної освіти заохочують вихованців систематично здобувати нові знання, творчо їх використовувати, експериментувати, розвивати творчий потенціал особистості.

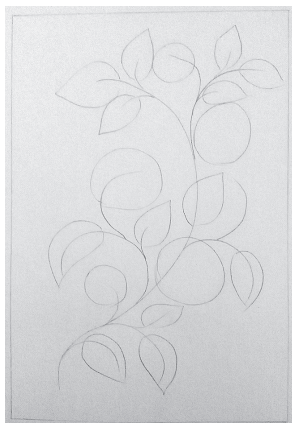
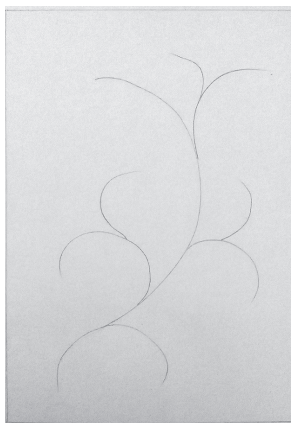
Подальші розвідки, на нашу думку, потрібні для розроблення програм і методичного супроводу художньої діяльності дітей різного віку на базі позашкільних навчальних закладів, розширення спектру гуртків з тим, щоб вихованці вивчали різні види декоративно-ужиткового мистецтва, у тому числі й призабуті, активно досліджували досвід майстрів свого краю.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / [І. Д. Бровко, А. В. Корнієнко, В. В. Мачуський та інші]; за ред. А. В. Корнієнко. – Дніпро : ПП Дрига Т. В., 2016. – 236 с.
2. Збірник навчальних програм з позашкільної освіти для гуртків дитячих закладів оздоровлення та відпочинку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iitzo.gov.ua>
3. Калуська Л. В. Народні ремесла як засіб морально-трудового виховання старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Калуська Любомира Василівна. – Івано-Франківськ, 1994. – 169 с.
4. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / В. В. Вербицький, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко та ін.; за заг. ред. В. В. Мачуського. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 178 с.

Мал. 4–7. Техніка виконання перехідного мазка пензликом з білячої шерсті

Мал. 8, 9. Створення ескізу композиції

Мал. 10, 11. Етапи вимальовування композиції

5. Парозіна В. В., Очеретяна Н. В. Учимся в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Малюємо, ліпимо : 6-й рік життя : альб. для дит. творчості та метод. реком. / В. В. Парозіна, Н. В. Очеретяна. – Київ : Генеза, 2017. – 48 с.+ 12 с. вкл. – (Серія «Маленький митець»).

6. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: моногр. / за ред. В. В. Мачуського. – Київ : ТОВ «Видавництво «Сталь», 2017. – 220 с.

7. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: метод. посіб. / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко та ін.; [за ред. В. В. Мачуського]. – Київ : ТОВ «Артмедіа принт», 2017. – 272 с.

vykhovnomu protsesi pozashkilnoho navchalnoho zakladu [Competency approach in the educational process of an out-of-school educational institution]. Kharkiv: "Drukarnia Madryd".

12. Rahoziina, V. V., & Ocheretiana, N. V. (2017). *Uchymosia v maistriv dekorativno-uzhytkovoho mystetstva. Maliuemo, lipymo: 6-i rik zhyttia* [We study in masters of decorative and applied arts. Drawing and modeling: the 6th year of life]. Kyiv: Heneza.

13. Machuskyi, V. V. (Ed.), Boiko, A. E., Korniiienko, A. V., & Lytovchenko, O. V. (2017).

Formuvannia tsinnisnykh oriiientyrii navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Formation of value orientations of educational process in out-of-school educational institutions]. Kyiv: TOV «Artmedia print».

14. Machuskyi, V. V. (Ed.), Boiko, A. E., Korniiienko, A. V., & Lytovchenko, O. V. (2017). *Tsinnisni oriiientyrii navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Value orientations of educational process in out-of-school educational institutions]. Kyiv: TOV «Artmedia print».

Стаття надійшла до редакції 19.12.2017 р.

REFERENCES

8. Korniiienko, A. V. (Ed.). (2016). *Etnokulturne vykhovannia uchniv zasobamy dekorativno-uzhytkovoho mystetstva v umovakh pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Ethno-cultural education of students by means of decorative and applied arts in the conditions of out-of-school educational institution]. Dnipro: Nadrukuvano PP Dryha T. V.

9. *Zbirnyk navchalnykh prohram z pozashkilnoi osvity dlia hurtkiv dytiachykh zakladiv ozdorovlennia ta vidpochynku* [Collection of educational programs for out-of-school education for groups of children's health and recreation facilities]. Retrieved from: <http://iitzo.gov.ua>

10. Kaluska, L. V. (1994). *Narodni remesla yak zasib moralno-trudovoho vykhovannia starshykh doshkilnykiv* [Folk crafts as a means of moral and labor education of senior preschoolers]. (Doctoral dissertation, Ivano-Frankivsk).

11. Machuskyi, V. V. (Ed.). (2015). *Kompetentnisnyi pidkhid u navchalno-*

Мал.12. Етапи роботи над листям

Мал.13 Завершення роботи з розписом